

S T U D I I

**DREAPTA SOCOTEALĂ – „MAICA ȘI PĂZITOAREA
TUTUROR VIRTUȚILOR“**

**RIGHT RECKONING – „MOTHER AND GUARDIAN OF ALL
VIRTUES“**

Preot prof. univ. dr. Sorin COSMA

Abstract:

As St. Anthony pointed out, in the consensus of philosophical thought, right reckoning is „the mother and guardian of all virtues“. Being the mother of all the virtues, right reckoning is at the beginning of the ascetical life, as discernment or gift of discernment. As a virtue of thought, of conscience or of judgment oriented according to the principles of the Gospel of Christ, right reckoning determines, as it sees fit, the promotion of temperance as the middle way between two extremes (excess and insufficiency) harmful to the spiritual life. As a guardian of the virtues, right reckoning has a dynamic and creative character, being the „kingly way“ which determines, with great prudence and spiritual skill, the surest of the many ways leading to holiness of life, with the role of keeping the mind and heart in constant „attention to oneself“ (prosohe), organically and functionally linked with prayer (proseuhe). As a grace of the distinction of spirits, discernment as a gift of the Holy Spirit proved its efficacy in the life of the early Church, then the diakritic and dioratic fathers cultivated it as the showing of the thoughts and knowledge of the will of God.

Keywords: right reckoning, discernment, conscience, virtue, royal way, holiness

Acestea sunt cuvintele Sfântului Antonie cel Mare (+356), întemeietorul monahismului creștin, pe care ni le-a transmis Sfântul Ioan Casian, când spune: „...Vreau să vă vorbesc despre bunul cel mai ales, care este *puterea de a deosebi lucrurile sau dreapta socoteală...*”.

Și mai departe:

„...Mi-aduc aminte că odată, în vremea tinereții aflându-mă în părțile Thebaidei, unde petrecea fericitul Antonie, s-au adunat la el niște bătrâni ca să cerceteze împreună cu el care este desăvârșirea în virtute; **care adică dintre toate virtuțile e cea mai mare?**... Deci fiecare își da cu părerea, după priceperea minții sale. Unii ziceau că postul și privegherea. Iar alții puneau mai sus virtutea milosteniei. După ce în felul acesta fiecare și-a spus părerea sa, prin care virtuți sar putea omul apropia mai bine de Dumnezeu, la urma tuturor a răspuns fericitul Antonie. Toate acestea pe care le-ați spus, sunt de trebuință și de folos celor ce caută pe Dumnezeu și doresc să vină la El. Dar nu putem da cinstea întâietății virtuților aceloră, din următorul motiv: știm pe mulți care și-au topit trupul cu postul și privegherea și au petrecut prin pustietăți; iar cu sărăcia atât s-au nevoit, încât nici hrana cea de toate zilele nu-și mai lăsau pe seama lor; și la atâta milostenie s-au dat, încât nu le-ar fi ajuns toate câte sunt pe lume ca să le împartă. Dar după toate acestea au căzut din virtute și s-au rostogolit în păcat. Deci ce i-a făcut pe aceștia să rătăcească de la calea cea dreaptă? Nimic altceva, după înțelegerea și părerea mea, decât că n-au avut **darul deosebirii**. Căci acesta învață pe om să se păzească de ceea ce întrece măsura în amândouă părțile și să meargă pe calea împărătească. El nu lasă să fii furat prin înfrânare peste măsură, de cele de-a dreapta, dar nici să fii tras, prin nepăsare și moleșire, de cele de-a stânga. Darul acesta de **discernământ** este un fel de ochi și luminător al sufletului. In **dreapta socoteală este înțelepciunea**, în ea înțelegerea și simțirea, fără de care nu se poate clădi nici casa noastră cea mai dinăuntru și nu se poate aduna nici bogăția duhovnicească... Din toate acestea se arată lămurit că nici o virtute nu se naște și nu rămâne neclintită până la urmă fără dreapta socoteală. **Ea este maica și păzitoarea tuturor virtuților**. Aceasta a fost socotința și părerea Sfântului Antonie, la care s-au alăturat și ceilalți părinți...”¹.

Dreapta socoteală ca discernământ și maica virtuților

De la început se cuvine să precizăm că noțiunea: „dreapta socoteală” (sau judecată) utilizată în limbajul și practica filocalică, redă gândul și judecata bine chibzuită sau drept cumpănită, care conduce la împlinirea scopului propus.

Fiind un proces de temeinică reflecție, deliberare și decizie, dreapta socoteală se exprimă prin **discernământ** ca și **capacitate de deosebire**

¹ Sf. CASIAN ROMANUL, *Cuvântul plin de folos, despre darul deosebirii*, în „Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii”, vol. 1, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutul de arte grafice „Dacia Traiana”, Sibiu, 1947, pp. 130-131.

între mai multe alternative posibile, pe cea mai eficientă împlinirii obiectivului urmărit.

Prin urmare, discernământul (de la „*discernere*“ = a deosebi, a distinge; de unde „*discerniculum*“ = diferență)² reprezintă o judecată de valoare determinată cu luciditatea (limpezimea, claritatea) minții, ca și capacitate de *cunoaștere obiectivă a realității*, pe măsură să conducă la formularea unei decizii eficiente în săvârșirea unei fapte sau acțiuni³.

Aparținând bunei chibzuințe în deliberare și decizie, dreapta socoteală devine virtutea cultivată cu mult interes pretutindeni și totdeauna, pe toate planurile de activitate, de către cei dornici să *deosebească binele de rău*...

Astfel, *dreapta socoteală* se impune în viața socială ori de câte ori asistăm la relativizarea valorilor autentice ce atrage după sine confuzie și neorânduială; încât, prin nesocotirea sau nedeterminarea discernământului, cuvintele compătimitoare ale profetului Isaia rămân veșnic actuale: „*Vai de cei ce zic răului bine și binelui rău; care numesc lumina întuneric și întunericul lumină; care socotesc amarul dulce și dulcele amar!*” (Is 5, 20).

În acest context, evidențiind discernământul ca pe o lege morală naturală, menită să stabilească ordinea în viața omului, un părinte filocalic arată că acesta este „*cinstirea firii raționale care deosebește binele de rău*. Și cu dreptate cei ce au pierdut această deosebire, s-au asemănat cu animalele neînțelegătoare, care nu au rațiune și putere de deosebire a lucrurilor unele de altele. *Prin această putere noi suntem în stare să aflăm calea spre Dumnezeu*”⁴.

De aici vedem că dreapta socoteală a fost aplicată ca început al vieții duhovnicești, urmărindu-se făptuirea virtuții care determină sfințenia vieții ce are ca scop *dobândirea mântuirii ca și comuniune veșnică cu Dumnezeu cel Preasfânt, deosebită de păcatul și patima, care nimicesc viața în prăpastia eșecului și a morții*...

Găsim această deosebire ca pe o *regulă de aur* în Evanghelie, apoi în misiunea apostolică, și continuată de-a lungul vremii în relațiile dintre credincioși. E suficient să deschidem chiar și numai „*Didahia celor 12 Apostoli*”, pentru a înțelege mai bine cum s-a statornicit în viața duhovnicească a Bisericii dreapta socoteală ca discernământ menit să facă *deosebirea dintre calea vieții care*

² De aici și cuvântul „*a cerne*” (de la „*cernere*” = a separa; cum este, bunăoară, trecerea făinii prin sită pentru a fi separată de impurități).

³ Noțiunea pornește de la povestea lui Hercule aflat la încrucișarea drumurilor, când trebuia să aleagă între două femei, care reprezentau virtutea și viciul... Simbolul discernământului a devenit litera „*Y*” cu cele două ramificații ale ei.

⁴ ISAAC SIRUL, *Cuvântul XVIII*, în: „*Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii*”, vol. X, trad. Preot Prof. Dumitru Stăniloae, București, 1981, p. 92.

promovează buna rânduială, și *calea* morții ce aduce tot felul de neîmpliniri, conflicte și necazuri în viața personală și comunitară...⁵

Dar și atunci când se urmează *calea* vieții pot apărea situații în care fără discernământ, își face loc greșeala, deruta și înșelarea în atingerea scopului mântuitor. Bunăoară, când iubirea milostivă a creștinilor a fost greșit înțeleasă de beneficiarii acesteia, pentru a se evita abuzurile, s-a stabilit regula dreptei socoteli, spunându-se: „*să asude milostenia ta în mâinile tale, până cunoști cui o dai*”...⁶.

În acest context, Clement Alexandrinul, sistematizând principiile moralei creștine, arată că în aplicarea dreptei socoteli, orice faptă trebuie judecată după *obiect*, *împrejurări* și *scop*. Astfel, gnosticul (omului duhovnicesc) „*gândește așa pentru că mai cu seamă știe bine cui să dea, cât să dea, când și cum* (Stromata VII, XII, 69, 2-4)⁷.

De aici vedem că fără dreapta socoteală, „*dragostea ca legătura desăvârșirii*” (Col 3, 14) și ca „*cea mai mare poruncă*” (Mt 22, 37) poate fi greșit aplicată, devenind la un moment dat *slăbiciune*, de pe urma căreia profitorii necinstiți pot abuza...

Pe de altă parte, chiar și *dreptatea* menită să stabilească ordinea socială, aplicată *fără discernământ* sub legitima formulă: „*dura lex, sed lex*”, poate deveni la un moment dat *inumană*, după cum remarcă unul din cei mai mari juriști ai antichității, când a spus: „*Summus ius, summa injuria*” (cel mai mare drept (poate duce) la cea mai mare nedreptate – Cicero, De Officiis, I, X, 33).

Dar pentru a înțelege mai bine sensul dreptei socoteli ca discernământ, propunem un studiu de caz. Și anume, ne vom referi la *vin ca băutură folositoare și nefolositoare* vieții duhovnicești. Se știe că, privit ca produs din roadele creației lui Dumnezeu, vinul nu e rău în sine. Rea poate fi lipsa de discernământ în folosirea lui. Că vinul nu e rău în sine o arată faptul că încă din antichitate era socotit a fi leac tămăduitor, asemenea untdelemnului (Lc 10, 34). Sfântul Apostol Pavel chiar recomandă ucenicului său să folosească vinul „*pentru deseale sale suferințe*” (1 Tim

⁵ *Învățătura celor 12 Apostoli*, I-V, „Scrierile Părinților Apostolici”, trad., note și indici de Pr. D. Fecioru, PSB, 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 25-28.

⁶ *Învățătura celor 12 Apostoli*... I, 5, p. 26. La fel, în contextul cultivării aceleiași virtuți, Sfântul Ioan Gură de Aur, deși consideră milostenia ca fiind „*regina virtuților*” (Omilia III, 1, Despre penitență, PG 49, 293), nu ezită să combată milostenia risipitoare (fără discernământ – diascorpizein) practică la un moment dat de către diaconița Olimpiada... (În vol. „*Sfântul Ioan Gură de Aur – Cuvioasa Olimpiada diaconița*”, „*O viață, o prietenie – o corespondență*”, ediție îngrijită de diac. Ioan I. Ică jr. Editura Deisis, Sibiu, 1997, p.32).

⁷ *Scrieri*, partea a doua, *Stromatele*, trad. cuvânt înainte, note și indici de Pr. D. Fecioru, în vol. *Părinți și Scriitori Bisericești*, 5, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p 519.

5, 23). Și fiindcă multora le „veselește inima” (*Ps* 103, 15), înțelepciunea Sfintei Scripturi recomandă vinul celor „cu amărăciune în suflet, ca să uite și să nu-și mai aducă aminte de chinul său” (*Pr* 31, 6-7).

Pe de altă parte, Apostolul face trimitere la „*Paharul Domnului*” (*I Co* 11, 27), sau „*Paharul binecuvântării*” (*I Co* 10, 16) cu referire la *Vinul euharistic* prefăcut în Sângele Mântuitorului (*I Co* 10, 16), primit de credincioși „spre iertarea păcatelor și spre viața de veci”.

Dar vinul poate deveni chiar și „*băutura demonilor*” (*I Co* 10, 21) prin efectele lui nocive determinate de nechibzuita folosire, încât Apostolul poruncește autoritar: „*nu vă îmbătați de vin, în care este desfrânare*” (*Ef* 5, 18)

De aici poate rezulta concluzia dreptei socoteli formulată de un părinte filocalic, în sensul că *băutura este de la Dumnezeu, dar beția este de la diavol...*

Aplicând libertatea evanghelică în desfășurarea vieții duhovnicești, Sfântul Apostol Pavel acordă dreptei socoteli un caracter dinamic și creator ca judecată deschisă unei abordări favorabile sfințeniei, spunând: „*Toate îmi sunt permise (îngăduite), dar nu toate folosesc; toate îmi sunt permise, dar nu toate zidesc*” (*I Co* 10, 23); „...*toate îmi sunt permise, dar nu mă voi lăsa stăpânit de ceva*” (*I Co* 6, 12). Și de aici, generalizarea sau regula dreptei socoteli: „*toate să le discernеți*” (dokimázete = cercetați cu dreaptă judecată, cu chibzuință și bună cumpănire), țineți (păstrați) ceea ce este bun” (*I Tes* 5, 21).

Referitor la o astfel de abordare, Clement Alexandrinul arată că „*dialectica aceasta este într-adevăr chibzuința care știe să facă deosebirea între cele spirituale și să arate neamestecat și curat fiecare existență; sau dialectica aceasta este puterea de a face deosebire între genurile lucrurilor, coborându-se până la cele particulare, făcând ca fiecare existență să se înfățișeze curat, așa cum este. De aceea numai dialectica aceasta ne duce la înțelepciunea cea adevărată, care este putere dumnezeiască...*” (*Stromata* I, XXVIII, 177, 3)⁸.

Fiind *maica tuturor virtuților*, dreapta socoteală se afirmă ca „*pricepere duhovnicească*”, (sinésis pneumatikes – *Col* 1, 9) concretizată prin „*nimicirea (distrugerea, surparea) gândului* (rău, înșelător, ce duce la păcat)... și supunând (făcând disponibil) orice gând (ce iese din minte) spre ascultarea lui Hristos” (*2 Co* 10, 5).

Astfel, dreapta socoteală ca „*maica tuturor virtuților*” are ca temei „*judecata duhovnicească*”, ce reprezintă „*gândul lui Hristos*” (*I Co* 2, 14-16) călăuzit de „*Duhul adevărului*” (*In* 16, 13), spre a se împlini *omul duhovnicesc* prin „*înnoirea duhului minții*” (*Ef* 4, 23) sau

⁸ *Scrieri*, partea a doua, *Stromatele...* p 111.

„schimbarea prin înnoirea minții” (Rm 12, 2), încât împărtășindu-se de „duhul vieții lui Hristos care izbăvește (eliberează) de legea păcatului și a morții” (Rm 8, 2), să realizeze sfințenia vieții, ca *pregustare a comuniunii veșnice cu Dumnezeu*.

În felul acesta, dreapta socoteală ca discernământ și maica tuturor virtuților *constituie elementul esențial în structura oricărei virtuți*, ca *proces sinergic* de împreună lucrare a firii (minte, gând) cu lumina harului divin; fiind, ca viață în Hristos prin Duhul Sfânt, *adevărată înțelepciune și putere dumnezeiască*.

Dreapta socoteală ca „*darul deosebiri*”

Dat fiind faptul că păcatul se formează mai întâi în *gândul ce se lasă sedus de aparențe înșelătoare*; precum și faptul că *binele se află amestecat cu răul*, dreapta socoteală ca discernământ face *deosebirea* dintre cele „*după fire*” (conforme firii), sau după *rânduiala firii* lăsată de Dumnezeu, care reprezentând chipul Său, are în sine sămânța virtuților; și cele „*contra firii*”, generatoare ale păcatului și patimii.

Făcând însă deosebirea dintre cele *după fire* și cele *contra firii*, nu trebuie să înțelegem că *firea e rea în sine*. *Rele sunt mișcările pătimase ale sufletului*, pornite din *iraționalitatea* lui, adică partea *irascibilă* (*thymos*) și *concupiscentă* (*pofta - epithymia*). Acestea sunt *contrare firii*, fiindcă asaltează mintea (intelectul – nous) care prin natura sa este nepătimitoare și se îndreaptă spre cunoașterea lui Dumnezeu.

Această deosebire dintre cele *după fire* de cele *contra firii* a fost considerată de părinții filocalici ca fiind *un dar primit prin lumina harului divin spre realizarea sfințeniei*, în contextul strădaniei ascetice; și identificat cu *măsura sau mijlocul* (media) dintre două extreme dăunătoare bunei rânduiei a firii. În acest sens, *Sfântul Casian* insistă asupra faptului că

„*suntem datori să dobândim cu toată puterea și cu toată sârguința noastră darul deosebirii, care ne va putea păzi nevătămați de întinderea peste măsură spre ambele părți. Căci despre amândouă zic părinții că sunt la fel de vătămatoare: atât întinderea peste măsură a postului, cât și săturarea pântecelui; atât privegherea peste măsură, cât și săturarea de somn; și, la fel, toate trecerile peste măsură. Am cunoscut pe unii care n-au fost biruiți de îmbuibarea pântecului, dar au fost doborâți de postirea peste măsură și sau rostogolit spre aceeași patimă a îmbuibării pântecelui din slăbirea ce le-a venit din postirea peste măsură. Îmi aduc aminte că și eu am pățit una ca aceasta. Așa de mult mă înfrânam, încât uitam de trebuința hranei până și două, trei zile și nicidecum n-aș fi dorit*

*hrana de nu m-ar fi îndemnat alții să mănânc. Mai greu m-am primejduit din pricina nemâncării, decât din pricina îmbuibării pânteceleui*⁹.

Cultivând buna rânduială a firii prin măsura ce conduce la sfințenia vieții, dreapta socoteală își împlinește menirea ca preamărire adusă Creatorului, care pe toate le-a făcut bune, spre slava Sa și fericirea omului.

Astfel, pornind de la faptul că toată făptura lui Dumnezeu se înscrie în *ordinea divină*, Sfântul Apostol Pavel îndeamnă ca „*toate să se facă cu bună cuviință și rânduială*” (I Co 14, 40). Astfel, dacă „*toată făptura creată de Dumnezeu este bună și nimic nu este de lepădat dacă se ia cu mulțumire*” (I Tim 4, 4), prin folosirea darurilor lui Dumnezeu cu discernământ sau dreaptă socoteală, omul își găsește fericirea vieții, aducând preamărire Dăruitorului – Dumnezeu, „*Părintele luminilor de la care vine orice dare bună și orice dar desăvârșit*” (Iac 1, 17). Spre exemplu, dacă în mod firesc „*bucatele sunt pentru pântece și pântecele pentru bucate*” (I Co 6, 13), pentru acest dar primit spre întreținerea vieții, Apostolul îndeamnă: „*Deci, ori de mâncăți, ori de beți, ori altceva de veți face, toate spre slava lui Dumnezeu să le faceți*” (I Co 10, 31), fiindcă „*cel ce mănâncă pentru Domnul mănâncă și mulțumește lui Dumnezeu; și cel ce nu mănâncă, pentru Domnul nu mănâncă, și mulțumește lui Dumnezeu*” (Rm 10, 6). Și de aici, concluzia dreptei socoteli: „*preamăriți dar pe Dumnezeu în trupul vostru și în duhul vostru, care sunt ale lui Dumnezeu*” (I Co 6, 20).

În acest context se înțelege mai bine deosebirea dintre cele *după firea lucrurilor lăsată de Dumnezeu*, și cele *contra firii* determinate de *stricăciunea păcatului* adus în natura omului și în relația lui cu lumea.

Făcând această deosebire, un părinte filocalic arata că

*„...nu mâncărurile sunt rele, ci lăcomia pânteceleui este rea; nu banii, ci împătimirea; nu grăirea, ci grăirea în deșert; nu cele dulci ale lumii, ci neînfrânarea; nu dragostea către ai tăi, ci lenevirea de la cele bine plăcute lui Dumnezeu, ce se naște de aici; nu hainele trebuitoare pentru acoperire și ferire de frig sau de arșiță, ci cele de prisos și de mult preț; nu casele pentru a te apăra cu ai tăi de fiare și de oameni răi, ci cele cu două sau cu trei nivele (etaje) mari și mult costisitoare... Nu a avea prieteni, ci a avea pe cei ce nu sunt spre folosul sufletului; nu femeia este un rău, ci desfrâul; nu bogăția, ci iubirea de argint; nu vinul, ci beția; nu mânia firească dată spre osândirea păcatului, ci întrebuițarea ei împotriva semenilor noștri... nu lumea e rea, ci patimile; **nu firea, ci cele contrare firii**; nu unirea în cuget, ci unirea pentru a face rău și nu pentru mântuirea sufletului; nu*

⁹ Sf. CASIAN ROMANUL, *Cuvânt plin de mult folos despre darul deosebirii*, trad. Preot Prof. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii”, vol. 1, Ed. Institutul de arte grafice „Dacia Traiana”, Sibiu, 1947, pp. 140-141.

mădularele trupului, ci reaua lor folosire. Căci nu ni s-a dat vederea ca să poftim cele ce nu trebuie, ci ca văzând făpturile, să slăvim prin ele pe Făcătorul... nici urechile pentru a auzi bârfirea și vorbirea netrebnică, ci pentru a auzi Cuvântul lui Dumnezeu. Și toată vorbirea pe care o auzim de la oameni, de la păsări și de la celelalte, și prin aceasta să slăvim pe Făcătorul..."¹⁰.

La fel, se cuvine să discernem (deosebim) între cele după fire și cele contra firii și atunci când este vorba de cultivarea înfrânării ca început al vieții ascetice, menită să aducă vindecarea sau tămăduirea firii, imprimându-i sfințenia pentru care a fost creată.

„Plăcerea pe care o simțim în hrană este un lucru firesc, spune Sfântul Casian. Nefirească este pierderea măsurii. De alimente numai atât să ne servim, cât să trăim, nu să ne facem robi pornirilor poștei. Primirea hranei cu măsură și socoteală dă trupului sănătate, nu îi ia sfințenia. Regula înfrânării și canonul lăsat de părinți acesta este: cel ce se împărtășește de vreo hrană să se depărteze de la ea până mai are încă poftă și să nu aștepte să se sature”¹¹.

De aici rezultă regula dreptei socoteii ca discernământ, în sensul că plăcerea este un mijloc natural și necesar bunei desfășurări a celor după fire, dar nu este scop în sine. Dacă se întâmplă ca plăcerea să devină scop în sine, se produce răsturnarea tablei de valori, în sensul că cele după fire devin contra firii, înrobind natura umană în patimile care alterează și distrug chipul lui Dumnezeu din om. Și astfel, s-a formulat celebra regulă a cumpătării: „*Ede ut vivas, non vive ut edas*” (mănâncă pentru ca să trăiești, nu trăi ca să mănânci).

Ca o concluzie a celor până aici expuse, vom spune că pornind de la faptul că „toate sunt curate pentru cei curați... iar celor necurați li s-a întinat și mintea și conștiința” (Tit 1, 15), Sfântul Apostol Pavel afirmă libertatea evanghelică, ca lucrare a Duhului Sfânt, fiindcă „unde este Duhul Domnului, acolo este libertate (eleutheria)” (2 Co 3, 17), evidențiind rodirea Duhului ca sfințenie a vieții, în sensul că „toate sunt îngăduite (permise), dar eu nu mă voi lăsa stăpânit de ceva” (1 Co 6, 13)... Aceasta înseamnă că libertatea Duhului se deosebește de libertinajul neorânduiei, „căci Dumnezeu nu ne-a chemat la necurăție, ci la sfințenie” (1 Tes 4, 7), încât, dobândind dreapta socoteală ca darul deosebirii, pe drept cuvânt este „fericit cel ce nu se judecă (osândește) pe sine în ceea ce discernе” (dokimázei – Rm 14, 22).

¹⁰ Petru DAMASCHIN, *Învățăturii duhovnicești*, în „Filocalia sau culegere de scrieri ale sfințelor nevoițe ale desăvârșirii”, vol. 5, trad. note, Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976, pp. 127-128.

¹¹ Sf. CASIAN ROMANUL, *Despre înfrânarea pântecului*, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii”, vol. 1, Ed. Institutul de arte grafice „Dacia Traiana”, Sibiu, 1947, pp. 98-99.

Dreapta socoteală – „calea împărătească” ce conduce la sfințenia vieții

Pentru a lămuri cât mai bine înțelesul dreptei socoteli ca „*maică a tuturor virtuților*”, s-a arătat că „dacă atunci când *se pune chestiunea de a săvârși binele sau răul nu există cale de mijloc, apoi când e vorba de a făptui binele și a dobândi desăvârșirea se deschid înaintea credinciosului*, putem spune, trei drumuri: unul *al zăbavnicilor*, altul *al foarte zeloșilor* și, în cele din urmă, un *altul de mijloc*, *al celor mulți și obișnuiți*. Zăbavnici va trebui să nu fie, căci cei ce pregetă să facă binele sfârșesc prin a deveni robii păcatului și morții. Zeloși se cade tuturor să se arate, dar nu stă în puterea fiecăruia să meargă pe drumul care urcă muntele desăvârșirii pieptiș. Cei mai mulți ca să ajungă pe culme, o iau pe calea cea mai ușoară dar ocolită care îi ferește de oboseala ce sleiește puterile, de primejdiile ce s-ar putea să nu știe cum să le înfrunte, de piedicile pe care nu sunt în stare să le depășească”¹². „Această cale este numită și «*cale împărătească*», după modelul căii pe care mergeau în vechime împărații și care era netedă, îngrijită, fără multe denivelări și ocolind locurile primejdioase”¹³.

În consensul gândirii filocalice, Sfântul Grigorie de Nyssa consideră *calea de mijloc*, ce nu se abate într-o parte sau alta, a fi „*calea împărătească*”,

„*fiindcă abaterea spre margini este primejdioasă călătorului. Căci precum este primejdios pentru cel ce merge pe calea unei stânci între două prăpăstii să se abată fie într-o parte fie în cealaltă (de fiecare parte așteptându-l prăpastia), la fel legea vrea ca cel ce urmează ei să nu depășească nicidecum calea, care, precum zice Domnul, este strâmtă și cu necazuri, neluând-o nici la stânga, nici la dreapta. Acest cuvânt ne învață să vedem **virtuțile rânduite la mijloc**. Fiindcă tot păcatul se lucrează fie prin ceea ce este sub virtute, fie prin ceea ce «cade» deasupra ei... **Virtutea poate fi socotită ca deprindere amestecată din amândouă, aflându-se la mijlocul lor**. Cel lipsit de înfrânare este un desfrânat, cel prea înfrânat își chinuiește conștiința, precum stabilește Pavel (1 Tim 4, 2). Unul se predă plăcerilor fără rușine, iar altul se scârbește și de căsătorie ca de o desfrânare. Înfrânarea este deprinderea de la mijlocul acestor două*”¹⁴.

Astfel, părinții filocalici, stabilind *calea împărătească* ce conduce la sfințenia vieții, au arătat că *înfrânarea ca început al ascezei* poate deveni

¹² †Mitropolit Nicolae CORNEANU, *Simbolul căii sau drumului*, în vol. „Patristica mirabilia”, Pagini din literatura primelor veacuri creștine, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1987, p. 324.

¹³ †Mitropolit Nicolae CORNEANU, *Simbolul...* p. 325.

¹⁴ *Viața lui Moise, sau despre desăvârșirea prin virtute*, Scrieri, partea întâia, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae și Preot Prof. Ioan Buga, note: Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, col. Părinți și Scriitori Bisericești 29, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București 1982, pp. 103-104.

atât *insuficiență* cât și *exces*; ambele fiind dăunătoare sfințeniei. Bunăoară, cu privire la cultivarea *înfrânării prin postire*, combătând excesul abstenenței, în urma unei experiențe neîmplinite, *Fericitul Ieronim* atrage atenția, spunând: „*Nu punem postiri fără măsură, fiindcă prin acestea corpurile slabe vor fi ruinate și boala își va face loc, înainte de a fi așezată temelie sfințeniei*”¹⁵.

În acest sens, urmând dreptei socoteli cu privire la postire, *Sfântul Atanasie cel Mare* arată că în cultivarea înfrânării ce conduce la sfințenia vieții, trebuie avută în atenție aplicarea măsurii în funcție de capacitatea și posibilitatea fizică a naturii fiecăruia, întrucât

„*nu există o singură regulă a postului, nici un singur mod al împărtășirii de bucate, și nici nu se potrivește aceeași măsură tuturor, întrucât nu toți au aceeași putere, vârstă, iar alții sunt mai slăbiți chiar din pricina îndelungatei postiri*”¹⁶.

Urmând aceeași cale împăratească a dreptei socoteli, care consideră plăcerea ca mijloc și nu scop în sine; când e vorba de abordarea înfrânării prin postire, *Sfântul Vasile cel Mare* evidențiază faptul că

„*așa cum nevoile oamenilor diferă ale unora de ale altora, după vârstă, îndeletnicire și obișnuințele corpului, la fel și măsura și modul de folosire a alimentelor sunt diferite, după caz. Astfel, nu e cu puțință să fie cuprinși într-o singură regulă toți cei care se exercită în pietate... Căci întremarea celor bolnavi prin alimente (hrană), sau a celui extenuat de puteri în urma unei munci neîntrerupte, sau chiar a celui care se pregătește pentru o muncă obositoare, cum ar fi o călătorie sau orice altă muncă dintre cele obositoare, superiorii să o rânduiască totdeauna potrivit cu nevoia, urmând celui care a zis că «Se dădea fiecăruia după trebuința pe care o avea» (FA 4, 35). Așadar, nu este posibil să se legifereze același fel de mâncare; însă scopul comun să fie îndeplinirea trebuinței. Căci umplerea peste măsură a pântecelui și încărcarea lui cu bucate... face corpul greoi pentru lucru, foarte înclinat spre somn și mai dispus spre (lucruri) păgubitoare. Nu trebuie a face ca scop al mâncării plăcutul, ci necesarul pentru viață, ferindu-ne de desfrâul plăcerii...*”¹⁷.

Dreapta socoteală – păzitoarea tuturor virtuților

Clement Alexandrinul reține din intuiția oracolelor un aforism permanent valabil și actual, anume că „*ești curat, dacă ai gânduri*

¹⁵ *Epistola 130*, în *PL* 22, 1116.

¹⁶ *Epistola către Castor*, în *PG* 28, 872 D.

¹⁷ *Regulile Mari* 19, în vol. „Părinți și Scriitori Bisericești” 18, trad., introd., indici și note Iorgu D. Ivan, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1989, pp. 252-253.

sfinte”; sau „*fi curat nu spălându-te la baie, ci la minte*” (Stromata IV, XXII, 141, 3)¹⁸.

De aici putem deduce că dreapta socoteală este mai întâi *maica tuturor virtuților*, fiindcă toate odrăslesc din ea, având ca temei *mintea și gândul curat*; dar în același timp, dreapta socoteală este și *păzitoarea tuturor virtuților*, fiindcă aceeași minte și gând sfânt sau curat nu sunt lăsate să se răătăcească pe căi lăturalnice lipsite de finalitate, ci sunt împlinite prin desăvârșirea sfințeniei.

Pentru ca dreapta socoteală să-și poată împlini menirea de *păzitoare a tuturor virtuților*, trebuie avut în vedere faptul că ea, ca maică a virtuților, intră în acțiune încă de la începutul vieții duhovnicești; iar în această situație accentul cade pe *modul de coordonare a gândului*. În acest sens, urmând cuvintele Sfintei Scripturi, părinții filocalici au stabilit că *atenția la tine însuși* (Deut 15, 9; 1 Tim 4, 16) constituie una din caracteristicile ce pun în acțiune dreapta socoteală.

Dedicând o omilie acestor cuvinte, Sfântul Vasile cel Mare insistă asupra *atenției ce trebuie acordată gândului* pentru a nu fi întinat de iraționalitatea poftelor oarbe ale firii aflată sub zodia păcatului:

„*Noi, oamenii, păcătuim ușor cu gândul – spune marele capadocian. De aceea, Cel ce a zidit una câte una inimile noastre, știind că cele mai multe păcate le săvârșim din imboldul intențiilor noastre, a poruncit ca în primul rând rațiunea conducătoare (ἡγεμονικόν) să fie curată. Și pentru că păcătuim ușor cu mintea, Dumnezeu ne cere să avem de ea mai multă grijă... Fiecare animal are prin fire, de la Dumnezeu, Creatorul lumii, instinctul conservării ființei sale. Dacă cercetezi temeinic totul, vei vedea că cele mai multe animale se feresc de tot ceea ce le vatămă și, iarăși, printr-o pornire naturală, se îndreaptă să mănânce numai ce le este folositor. Nouă, însă, Dumnezeu, Învățătorul nostru, ne-a dat această poruncă: să facem cu ajutorul rațiunii ceea ce animalele fac din instinct (ἄλογον)”; ne-a poruncit ca pe cele săvârșite de animale instinctiv, pe acelea noi să le facem cu **luare aminte și cu o continuă supraveghere a gândurilor**, ca să putem păzi cu strășnicie darurile date nouă de Dumnezeu: să fugim de păcat, după cum animalele fug de mâncarea otrăvitoare, să urmărim dreptatea, după cum ele caută iarba cea hrănitoare. „*Ia aminte la tine însuși, ca să poți deosebi ce-i vătămător de ce-i mântuitor*”¹⁹.*

În același timp, părinții filocalici au arătat că mijlocul prin care menținem mintea trează și activă în lucrarea ei nepătimitoare, iar curăția inimii într-o constantă împărtășire cu duhul vieții lui Hristos, este *rugăciunea*. De aici

¹⁸ *Scrieri*, Partea a doua – *Stromatele*... p. 297.

¹⁹ *Omilia a III-a*, la Cuvintele: „*Ia aminte la tine însuși*” II, trad. Preot Dumitru Fecioru, vol. „Părinți și Scriitori Bisericești 1”, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, p. 72.

îndemnul apostolic pentru a dobândi și cultiva discernământul: „*Rugați-vă neîncetat*” (1 Tes 5, 17); „*stăruieți în rugăciune, priveghind în ea cu mulțumire*” (Col 4, 2); stabilind astfel corelarea organică și funcțională dintre *atenția la tine însuți (prosohe)* și *rugăciune (proseuhe)*, adică *paza minții și a inimii*.

Fiindcă în inimă este fierberea clocotitoare dintre bine și rău, părinții filocalici vorbesc de *paza inimii* ca de paza unei fortărețe și o corelează cu *paza minții* pentru păstrarea ei curată, știut fiind că „din inima omului ies gândurile rele...” (Mt 15, 19), precum și că „luminătorul trupului este ochiul (adică mintea), iar dacă acesta este curat, tot trupul va fi luminat...” (Mt 6, 22-23).

Referitor la *paza minții și a inimii*, părinții filocalici au pornit de la faptul că gândul poate fi simplu și curat, dar poate fi și *gândul pătimăș* (logismos), atunci când este compus cu *imagini și sugestii venite din afară*, sau cu *amintiri venite dinăuntru*. Când gândul pătimăș ajunge în minte, o abate de la strălucirea ei originală ca esență divină a chipului lui Dumnezeu, înrobind-o. În această situație, mintea își pierde raționalitatea autentică, și coborând în inimă, o va face rea, întinată. Din această inimă devenită rea, vor ieși gândurile rele, care vor domina conștiința și întreaga viață sufletească, încât devine victima ispitei ademenitoare și letală a diavolului, pe care, pentru iscusința lui vicleană, neasemuitul scriitor cu profunde convingeri creștine, F. M. Dostoievski îl numește în romanul *Frații Karamazov*, „*înfricoșatul și prea iscusitul duh al nimicniciei și neființei, preastrălucitul duh...*”.

De aici rezultă necesitatea promovării discernământului, știut fiind că „*toată lupta omului are loc în gânduri pentru a tăia materia gândurilor rele care îl înconjoară*”²⁰, spune Sfântul Macarie Egipteanul, încât „dacă nu va păcătui cineva mai întâi cu mintea, nu va păcătui nici cu fapta”²¹.

Dar spre a nu se ajunge la patima ce robește viața spirituală, părinții filocalici se referă la „*războiul nevăzut*” sau „*războiul lăuntric*”, în care dreapta socoteală se înscrie în actul voluntar prin *lupta de gând – păle*, îndeplinind un rol decisiv.

În aplicarea *luptei de gând – păle (πάλη)*, i s-a identificat prezența în mai multe etape psihologice, după cum urmează:

Începutul îl face *sugestia* sau *momeala (prosbolé)* ca un gând sau o imagine apărută în minte, dar fără să sugereze cadrul în care se desfășoară păcatul.

Urmează faza de *însoțire (syndiasmós)* ca și *convorbire* sau dialog cu *gândul sau imaginea păcatului* venită în minte. Aici poate interveni

²⁰ Omilia VI, 3 *Scrieri duhovnicești*, trad. Pr. Prof. Constantin Cornicescu, vol. „Părinți și Scriitori Bisericești”, 34, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, p 122.

²¹ Sfântul Maxim Mărturisitorul, Cent. II, 78, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia”, vol. II... p.71.

discernământul ca *lupta de gând* (pále), de a accepta sau respinge evoluția gândului spre păcat.

În cazul deciziei de acceptare, apare faza de *consimțire* (sygkatáthesis) sau de aprobare a păcatului. Și în această fază poate interveni *lupta de gând* (pále) pentru a stopa declinul final în starea de *captivitate* (aihmalosía) ca înrobire a minții, adică *patima* (páthos) care prin pierderea stării de har, devine prin obișnuință sau deprindere „*altera natura*” (altă natură), pe măsură să altereze chipul lui Dumnezeu din om.

Dar, pentru a nu se ajunge aici, vizând paza minții și a inimii, *discernământul trebuie să stea la temelia înfrânării ca început al vieții duhovnicești*, nelăsând să prindă viață și să se dezvolte *pornirile contra firii* pe care le-am identificat mai sus.

Pe de altă parte, virtutea ca *împărtășire de duhul lui Hristos* aduce restabilirea vieții de har prin *asceză, ca vindecare sau tămăduire a firii*.

Iar în acest context, dreapta socoteală este *prezentă în structura oricărei virtuți*, după cum remarcă Metodiul de Olimp (+311) cu privire la *feciorie* ca cea mai înaltă virtute, arătând că

„...într-adevăr, a pune *fecioria înaintea celorlalte moduri de viață, precum și a susține că trebuie îmbrățișată înaintea celorlalte*, înseamnă a formula un principiu corect. Atunci când cineva își ține trupul departe de plăcerile însoțirii, dar nu-și stăpânește celelalte (porniri), nu cinstește fecioria, ba, din contră, o dezonoarează. Nici atunci când cineva își stăpânește trupul, dar se mândrește cu aceasta, și la celelalte porunci nu ia aminte. Pentru că este o insultă să păstrăm virgine organele de protecție, dar să nu avem fecioare limba, vederea, auzul și mâinile; sau să le avem pe toate acestea fecioare, dar inima să se destrăbăleze cu mândria și mânia. Acela care vrea să nu știrbească valoarea castității să-și aibe toate simțurile sale curate și inexpugnabile – așa cum închid corăbierii corăbiile din toate părțile – pentru ca păcatul să nu găsească loc pe unde să se strecoare înăuntru. Pe cei cu viață superioară îi pândesc greșeli tot mai mari, pentru că cel rău dușmănește mai mult pe cel cu adevărat bun. **Prin urmare, mulți au crezut că prin castitate se înțelege doar stăpânirea poftelor carnale și au neglijat celelalte porunci; aceștia au greșit**”²².

În altă ordine de idei, Sfântul Grigorie cel Mare (+604) prezintă câteva capcane în care cel orientat spre dobândirea sfințeniei, poate cădea și se poate înșela; motiv pentru care mintea trebuie să țină discernământul mereu în acțiune:

„...*Adesea omul atribuie mânii lui Dumnezeu ceea ce este un dar al harului și adesea el ia drept un har, ceea ce este un efect al mânii divine.*

²² *Scrieri*, Studiu introductiv, trad., note și indici de Pr. Prof. Constantin Cornițescu, vol. „Părinți și Scriitori Bisericești” 10, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1984, pp. 113-114.

De multe ori el primește ca un har darul de a face minuni, și totuși chiar acest dar îl face să se înalțe prin orgoliu și să cadă. De obicei el se teme ca de un efect al mâniei divine de ispitele care i se opun, și totuși chiar aceste ispite care îl apasă, îl fac mai treaz pentru a se menține în virtute. Care dintre noi nu se va considera aproape de Dumnezeu când se va vedea copleșit de darurile de sus, când va primi darul profeției, științei de a învăța pe alții, harul de a vindeca bolile? Adică se întâmplă ca sufletul crezându-se sigur în virtutea sa, cade în delăsare, iar dușmanul care stă la pândă, îl pătrunde dintr-odată, făcându-l să cadă într-o greșală pe care nici nu o prevăzuse, și astfel este pentru totdeauna despărțit de Dumnezeu prin aceeași faptă care îl apropiase pentru un timp de Dumnezeu. Și aceasta, fiindcă sufletul nu a avut grijă să-și păstreze statornicia față de Dumnezeu. Si cine nu sar crede părăsit de harul divin când, ajungând printr-o încercare la un progres duhovnicesc, se vede hărțuit neîntrerupt de ispitele carnale; când gândurile rușinoase se adună în sufletul său, imagini necurate îi obsedează imaginația? Totuși, când aceste ispite nu reușesc decât să-l obosească fără să-l învingă, ele nu-lucid prin nerușinare, ci îl mențin prin smerenie, astfel că sufletul resimțindu-și slăbiciunea în ispită își pune tot sprijinul în ajutorul divin”²³.

Și astfel, pornind de la constatarea că „puterea lui Dumnezeu în slăbiciune se desăvârșește” (2 Co 12, 9) a rezultat râvna părinților filocalici pentru dobândirea smeritei cugetări ca pe o adevărată harismă, știut fiind că ea constituie condiția indispensabilă lucrării harului mântuitor. Se spune, în acest sens, despre un om înduhovnicit (avva Pamvo) că trei ani s-a rugat lui Dumnezeu ca să nu fie slăvit pe pământ. Și atât l-a slăvit Dumnezeu încât nu putea cineva să se uite la strălucirea feței lui²⁴.

Acest caz, alături de multe altele de acest fel, demonstrează că harul lui Dumnezeu realizează și desăvârșește sfințenia vieții duhovnicești ca *lucrare sinergică*, într-o desfășurare ascetică, de vindecare a firii, prin *virtute*, pornind de la *smerita cugetare*²⁵, spre a dobândi „*gândul lui*

²³ *Moralia* IX, 13, 20, PL 75, 870 BC.

²⁴ Avva Pamvo, 1, *Patericul ce cuprinde în sine cuvinte folositoare ale sfinților Bătrâni*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2003, p. 206. Aceasta dovedește că numai „*celor smeriți Dumnezeu le dă har*” (Pr 3, 34); sau că „*cel ce se smerește pe sine se va înălța*” Lc 18, 14); sau că „*nu cel ce se laudă pe sine va fi dovedit bun, ci cel pe care Dumnezeu îl laudă*” (2 Co 10, 18).

²⁵ Privind raportul sinergic dintre smerenie și harul mântuitor, având ca temei cuvintele Sfintei Scripturi, potrivit cărora *Dumnezeu dă harul Său celor smeriți* (Pr 3, 34); și în același timp că „*înaintea prăbușirii merge trufia și semeția înaintea căderii*” (Pr 16, 18), un *dascăl al smereniei*, Isaac Sirul, vine în acest sens cu precizarea că „*smereniei i se dă harul*. Așadar răsplătirea se dă nu virtuții, nici osteneții cele pentru virtute, ci *smereniei* care se naște din virtute și din osteneală. Dacă însă lipsește smerenia, primele două sunt de prisos (zadarnice). (*Cuvinte despre nevoiță*, Editura Buna Vestire, Bacău, 1997, p. 184).

Hristos” (1 Co 2, 16), sau „duhul vieții lui Hristos” (Rm 8, 2), care se împlinește în iubirea față de Dumnezeu și față de aproapele, „căci cel ce a dobândit dragostea – învață Sfântul Casian în duh filocalic, are pe Dumnezeu în sine și mintea este de-a pururi la Dumnezeu”²⁶. Iar mintea pătrunsă de această iubire, „folosește lucrurile cu dreaptă socoteală”²⁷, spune Sfântul Maxim Mărturisitorul.

În felul acesta, prin discernământ sau dreaptă socoteală iubirea față de Dumnezeu și față de aproapele devine, la rândul ei, izvorul și criteriul de orientare spre dobândirea *judecății duhovnicești animată de mintea lui Hristos* (1 Co 2, 14-16).

Dar mai mult decât atât, chiar și atunci când prin strălucirea harului se simte *prezența sfințeniei, lumina discernământului trebuie să fie o permanentă călăuză în drumul spre desăvârșire*. Este semnificativă în acest sens relatarea pe care ne-o oferă Sfântul Macarie Egipteanul:

„Am întâlnit uneori printre frați, pe unii care au primit atâta har și bucurie, încât timp de cinci sau șase ani spuneau că pofta s-a stins în ei. Dar după aceasta, pe când socoteau că sau eliberat definitiv de ea, răutatea, care era ascunsă s-a trezit în ei și au fost mistuiți de poftă, încât se întrebau uimiți: de unde a venit, după atâta timp, atâta răutate asupra lor? De aceea, în mod firesc, nimeni dintre cei cu mintea întregă nu îndrăznește să spună: Având harul în mine, sunt liber față de păcat; și, ambele realități (harul și păcatul) lucrează întru mintea mea. Cei ce n-au experiența lucrurilor, pe când harul lucrează cât de cât în ei, socotesc că deja au învins, că sunt creștini desăvârșiți. Eu, însă, zic că așa stau

Pe de altă parte, un „doctor gratiae”, precum Fericitul Augustin, privind sinergia dintre harul mântuitor și smerenie, oferă o imagine deosebit de sugestivă și plastică, arătând că „harul este ca o ploaie fecundă care se varsă peste înălțimi, dar care se adună în vale. Vârfulurile înalte nu o pot reține și de aceea se usucă; văile însă se umplu și înverzesc” (Sermo 130, 3, PL 38, 730 C). Aceasta înseamnă că mântuirea este rodul harului, iar smerenia este condiție „sine qua non” a lucrării lui.

²⁶ De aici vedem că dacă harul lui Dumnezeu înalță pe cei smeriți (Pr 3, 34), cu cât săpăm mai adânc pământul smereniei, cu atât mai mult crește, se dezvoltă și rodește sfințenia, de unde rezultă și îndemnul apostolic: „Smeriți-vă înaintea Domnului și El vă va înălța” (Iac 4, 10); „smeriți-vă sub mâna cea tare a lui Dumnezeu, ca să vă înalțe la timpul cuvenit” (1 Ptr 5, 6).

În acest context, pe drept cuvânt, Părinții Bisericii socotesc smerenia ca fiind „întru totul virtuoasă” (panarétos), deoarece *conține în sine toate celelalte virtuți*” (Sfântul Vasile cel Mare, Ascetica, 1, 22, PG 31, 645 B); fiind socotită „mama și rădăcina și hrana și temelie și legătura dintre toate celelalte bumuri (duhovnicești)” (Sfântul Ioan Gură de Aur, Omilia la Faptele Apostolilor 30, 3; PG 60, 225 B).

Astfel înțeală, potrivit discernământului, drumul spre desăvârșire pornește din conștiința nedesăvârșirii...

²⁶ Către Egumenul Leonte. *Cuvânt plin de folos despre Sfinții Părinți din pustia Sketica și despre darul deosebirii*, în: „Filocalia”, vol. I... p.127.

²⁷ *Întâia sută a capetelor despre dragoste*, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae în: „Filocalia” sfințelor nevoițe vol. II, Ed. Institutului de arte grafice „Dacia Traiana”, Sibiu 1947, p. 42. București, 1981, p. 42.

lucrurile: după cum atunci când soarele strălucind pe cer, în aer curat, vin în jurul său norii și-l acoperă, întunecându-i duhul, fără însă să-l vateme, pentru că el rămâne întreg în lumina și în elementul său; la fel stau lucrurile cu cei ce nu sunt cu desăvârșire curățiți; deși trăiesc în harul lui Dumnezeu, ei sunt stăpâniți, în adâncul lor, de păcat. Ei au porniri naturale și gânduri puternice pentru Dumnezeu, dar nu sunt cu totul de partea binelui. La fel se întâmplă și cu cei care, în adâncul lor sunt stăpâniți de partea cea bună; adică de har: și sunt supuși și robi cugetelor celor viclene și părții celei rele. Deci, **este nevoie de mult discernământ pentru ca să afle cineva, din proprie experiență, că lucrurile stau în acest chip...**²⁸

Înțelegă ca păzitoarea tuturor virtuților, la cele până aici spuse, putem adăuga faptul că dreapta socoteală sau discernământul se afirmă dinamic și creator prin disciplinarea simțurilor și cultivarea bunului simț și a bunei cuviințe ca și comportament specific educației filocalice, menită să promoveze ordinea și armonia în relațiile interumane.

Sunt deosebit de convingătoare cuvintele Sfântului Isaac Sirul din care reținem câteva:

„Nu-ți arunca privirile ici și colo, ci asupra celor ce-ți stau în față; nu plescăi, ci grăiește cele de trebuință; mănâncă numai cât îți este de trebuință pentru a-ți susține viața, și nu pentru a cădea în lăcomie; gustă din fiecare câte puțin, nedorind să-ți umpli stomacul numai cu unele (alimente) pe care le alegi pentru că pe altele le disprețuiești (adică nefiind pofticios, sau lacom), fii modest și serviabil... Fugi (ferește-te) de îndrăzneală (obraznicie) ca de moarte. Fii chibzuit în modul cum îți împarți timpul somnului... Nu scuipa înaintea cuiva. Dacă ți-ar veni să tușești la masă fiind, întoarce-ți fața (capul) înapoi. Bea și mănâncă cu cumpătare... Nu fii obraznic întinzându-ți mâna spre a lua ceva dinaintea prietenilor tăi. Iar de șade înaintea ta un străin, poștește-l să mănânce, o dată și încă o dată... Când caști, acoperă-ți gura... Ușa prietenului tău deschide-o și închide-o fără zgomot. Nu da buzna înăuntrul ei, înainte bate la ușă și intră numai după ce ți se îngăduie... Fii întru toate ascultător în tot lucrul cel bun; nu urma arghirofililor... Discută cu blândețe și cu mult bun simț (sophrosyne). Mergând pe cale nu o lua înaintea celui mai mare decât tine... Ferește-te de prea mare intimitate chiar cu cei ai tăi... Nu mărturisi nimănui tainele, faptele și cuvintele tale... Fugi de cei grabnici la a-și da o părere, ca de un leu fără rânduială... Ferește-te de cărările mânioșilor și bătăușilor pentru ca să nu ți se umple inima de mânie și să pună întunericul stăpânire pe

²⁸ Omilia XVII, 6-7, trad. Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, *Omiliile duhovnicești*, în vol. „Părinți și Scriitori Bisericești” 34, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1992, p.179-180.

sufletul tău. Să nu locuiești cu cei mândri, ca să nu plece din sufletul tău lucrarea Sfântului Duh și să se facă locul a toată patima“.

*Iar la sfârșit, autorul încheie cu următorul îndemn: „De vei păzi, omule, aceste rânduieli și te vei îndeletnici pururea cu judecata la Dumnezeu, sufletul tău va vedea în sine lumina lui Hristos și nu se va întuneca în veac“.*²⁹

Dreapta socoteală – harismă a deosebirii duhurilor

Printre harismele care reprezintă daruri ale lucrării unuia și aceluiași har al Sfântului Duh în Biserică, Sfântul Apostol Pavel evidențiază și pe cel al „*deosebirii duhurilor*” (diakriseis pneumatou – *1 Co 12, 10*), spre zidirea Trupului lui Hristos (*Ef 4, 12*).

Mai târziu, harisma deosebirii duhurilor va apărea în preocuparea și misiunea *părinților duhovnicești*, respectiv a *avvilor*, *gheronților* sau *stareților* (bătrânilor). Ei se numesc „*părinți*” fiindcă nasc *fii duhovnicești*, încât numai cei care au ajuns la *rânduiala firii*, se pot învrednici de acest dar al Duhului.

De aceea, în *îndrumarea duhovnicească*, discernământul gândurilor – *diákrisis* este cel mai prețios. Deosebit de ceilalți oameni, *părintele diakritic* este înzestrat cu o finețe spirituală excepțională. Fiind ascuțit și ager la minte are capacitatea subtilă de a vedea în viitor. Atunci când are darul clarviziunii, al perspicacității și al străvederii, el poate fi în același timp și *părinte dioratikós*, capabil să cunoască inimile = *kardiognosia* ucenicilor, încât harisma discernământului îl ridică chiar și la cunoașterea tainelor lui Dumnezeu – *theología*, și să *vorbească în numele lui Dumnezeu, spre a se putea cunoaște voia lui Dumnezeu în anumite situații*.

Ca artă a artelor, prin „*arătarea gândurilor*” = *exagoreusis*, discernământul se deosebește de simpla mărturisire a păcatelor pentru a primi dezlegarea, încât nu orice preot poate fi socotit părinte duhovnicesc.

Totodată, la dobândirea harismei deosebirii duhurilor se ajunge prin multă rugăciune și stăruință ascetică, încât nu orice îndrumător spiritual poate fi și un adevărat părinte diakritic³⁰.

În acest sens, Sfântul Ioan Scărarul, sintetizând tradiția și experiența părinților filocalici anteriori, arată că

„la cei începători discernământul este cunoaștere adevărată a celor privitoare la ei înșiși... pe când la cei desăvârșiți este o cunoaștere dobândită prin iluminare dumnezeiască, care poate lumina prin strălucirea

²⁹ Cuvântul VII despre rânduiala și așezarea noilor începători (novicilor) cum și cele ce se referă la acestea, trad. Diac. N. Corneanu, în „Foaia Diecezană”, Nr. 36-37 / 1947, p.2-4.

³⁰ Tomas SPIDLIK, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin*, vol. III, Monahismul, trad. Diac. Ioan Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2000, p. 74-75.

ei și întinericul ce se află în alții. Mai presus de orice, discernământul constă în cunoașterea sigură a vocii lui Dumnezeu în orice timp, în orice loc și în orice lucru. Ea se află numai la cei curați cu inima și cu trupul și cu cuvântul. Discernământul se manifestă sub două forme: „conștiința nepătată și simțirea curată”.³¹

În altă ordine de idei, numind harisma deosebirii duhurilor ca fiind „de la Cel sfânt” (1 In 2, 20); „care învață despre toate, fiind adevărată și lipsită de minciună” (1 In 2, 27), Sfântul Apostol Ioan atrage atenția, spunând: „Nu dați crezare oricărui duh, ci cercetați duhurile dacă sunt de la Dumnezeu, fiindcă mulți prooroci mincinoși au ieșit în lume” (1 In 4, 1). Numai că pe lângă aceste „duhuri înșelătoare și învățături demonice, transmise prin fățarnicia unor mincinoși înfierați în propriile lor cugete” (1 Tim 4, 1-2), Sfântul Apostol Pavel arată că „însuși satana se preface în înger de lumină” (2 Co 11, 14).

În acest sens, Sfântul Antonie stabilește deosebirea dintre arătările bune și cele rele. Astfel, arătările bune nasc în suflet „o bucurie negrăită, o bună dispoziție, curaj, înnoire lăuntrică, tăria gândurilor și iubirea de Dumnezeu”: pe când arătările rele aduc „spaima sufletului, tulburarea și neorânduiala gândurilor, întristarea, ura împotriva asceților, lăncezeala, întristarea, frica de moarte și apoi pofta de cele rele, lipsa de îndemn pentru virtute și neorânduiala obiceiurilor”³².

La fel, părinții filocalici au stabilit că tot ceea ce ne tulbură este de la diavol, pe când starea de odihnă este de la Dumnezeu; că arătările îngerești sunt „conforme firii”, în schimb cele demonice tulbură buna rânduială a firii³³. În același timp s-a subliniat că atunci „când mintea noastră începe să simtă harul Preasfântului Duh, satana caută și el să ne mângâie sufletul printr-o părută simțire plăcută...”³⁴.

De aici rezultă regula dreptei socoteli aplicată ca discernământ în deosebirea duhurilor: „Dacă vezi vreo vedenie sau un chip sau ai un vis, nu te încrede în aceasta, pentru că dacă este de la Dumnezeu, Domnul te va face să înțelegi aceasta... Vrajmașul dă sufletului o anumită dulceață amestecată cu slava deșartă, și după aceasta se cunoaște înșelarea...”³⁵. De aceea, se vorbește de darul deosebirii, ca înțelepciune duhovnicească ce se temeluieste pe smerita cugetare, fiindcă „omul mândru vrea să

³¹ Scara, XXVI, P.G. 88, 1013.

³² Scrieri, partea a doua *Viața cuviosului Părintelui nostru Antonie*, XXXVI, trad. introd. și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în vol. „Părinți și Scriitori Bisericești”, 16, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p.215.

³³ T. ŠPIDLÍK, *Spiritualitatea...*, p.283.

³⁴ DIADOH AL FOTICEII, *Cuvânt ascetic despre viața morală, despre cunoștința și dreapta socoteală duhovnicească*, trad. Preot Prof. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia”, vol. 1..., p.371.

³⁵ Sf. SILUAN ATONITUL, *Între iadul deznădejdi și iadul smereniei*, trad. Diac. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2001, p. 277.

aibă vedenii și se socotește pe sine vrednic de aceasta, iar vrăjmașul îl înșeală ușor”³⁶.

Cei care au dobândit darul deosebirii, au reușit să demaște înșelarea ispitorului. Se spune, astfel că „unuia dintre frați i s-a arătat diavolul preschimbat în înger de lumină, zicând: eu sunt Gavriil și am fost trimis la tine. Iar el i-a zis lui: vezi ca nu cumva să fi fost trimis la altul, căci eu nu sunt vrednic. Și diavolul îndată s-a făcut nevăzut”³⁷. Și de aici povata dreptei socoteli: „*chiar de ți se arată un înger adevărat, nu primi, ci smerește-te pe tine, zicând: nu sunt vrednic să văd un înger, căci trăiesc în păcate*”³⁸. Și mai departe, părinții „ziceau despre un Bătrân că șezând în chilia sa, și luptându-se, a văzut pe draci aieva și i-a batjocorit. Iar diavolul văzându-se pe sine biruit de Bătrân, venind, i s-a arătat zicând: *eu sunt Hristos!* Iar Bătrânul, văzându-l pe el, și-a închis ochii. Atunci diavolul i-a zis: de ce îți închizi ochii? Eu sunt Hristos! Și răspunzând, Bătrânul i-a zis: Eu nu vreau să vad pe Hristos aici. Auzind aceasta, diavolul s-a făcut nevăzut”³⁹.

Pe de altă parte, s-a arătat că „din pricina primejdiilor care amenință deopotrivă pe întâistătătorii și pe supușii lor atunci când lipsește discernământul, trebuie ca cei ce vor primi în grijă sufletele să aibă cunoașterea lucrurilor dumnezeiești și omenești și să știe să deosebească mișcările puterilor fizice și psihice și, pe lângă aceasta, mai trebuie să aibă și alte calități care urmează acestora. Dar noi trebuie să căutăm astfel de îndrumători și să ne supunem lor, de frică să nu se împlinescă cu noi cuvântul dumnezeiesc al lui Hristos: „Când un orb conduce alt orb, amândoi vor cădea în groapă”. *Cât rău poate să facă celorlalți un părinte lipsit de discernământ. Afară numai dacă nu intervine la timp un alt părinte diakritic...* Cineva căzuse într-un păcat grav. Atins de căință, merge să i-l spună unui bătrân. Nu-i spune fapta pe care o făcuse, ci doar gândul pe care îl avusese: Mi-a venit cutare gând; mai este mântuire pentru mine? Celălalt i-a răspuns: ți-ai pierdut sufletul. Auzind aceasta, fratele spuse: dacă mi-am pierdut sufletul nu mi rămâne decât să mă întorc în lume. Pe drum însă i-a venit gândul să meargă la avva Siluan, mare diakritic, pentru a-i spune ceea ce avea de gând. Venind la acesta nu i-a spus fapta, ci doar gândul, cum fusese și cu celălalt bătrân. Părintele a început prin a-i spune texte din Sfintele Scripturi pentru a-i arăta că gândurile singure nu duc la o osândire definitivă. Aceste cuvinte i-au liniștit sufletul, și-a recăpătat încrederea și a mărturisit și fapta. Atunci bătrânul ca un bun doctor, i-a plămădit

³⁶ Sf. SILUAN ATONITUL, *Între iadul...*, p.277.

³⁷ *Despre smerita cugetare*, în „Patericul Mare”, Ed. Bizantina, București, 2015, p.755.

³⁸ *Despre smerita cugetare...*, p.755.

³⁹ *Despre smerita cugetare...*, p.755.

sufletul după Sfintele Scripturi și i-a arătat că pentru cei care se întorc cu adevărat la Dumnezeu se dă un canon. Mai apoi, părintele meu, întâlnindu-l pe acest bătrân, a aflat de la el cum anume se schimbaseră acest frate: el, care deznădăjduise și care era gata să se întoarcă în lume, acum strălucește ca o stea între frații săi⁴⁰.

Din cele până aici tratate vedem că, fiind considerată „*maica și păzitoarea tuturor virtuților*”, dreapta socoteală era mult râvnită de cei aflați pe drumul desăvârșirii vieții duhovnicești,⁴¹ încât aceia care au ajuns la practicarea ei, deveneau adevărate modele pentru începătorii dornici să o dobândească. Chiar și numai un exemplu din „*Pateric*” este edificator în acest sens:

„*Se spune pentru avva Agathon, că s-au dus oarecari la dânsul auzind că are marea și dreapta socoteală. Și vrând să-l încerce de a se mânâia, i-au zis lui: tu ești Agathon? Am auzit despre tine că ești curvar și mândru. Iar el a zis: Ei, bine, așa este. Și i-au zis lui: tu ești Agathon bârfitorul și clevetitorul? Iar el a zis: Eu sunt. Au zis iarăși: Tu ești Agathon ereticul? Iar el a răspuns: Nu sunt eretic. Și l-au rugat pe el zicând: Spune-ne nouă, pentru ce atâtea câte ți-am zis ție le-ai primit, iar cuvântul acesta nu l-ai suferit? Zis-a lor: Cele dintâi asupra mea le scriu, căci este spre folosul sufletului meu. Iar cuvântul acesta eretic este despărțirea de Dumnezeu și nu voiesc să mă despart de Dumnezeu. Iar aceia auzind, sau minunat de dreapta lui socoteală și s-au dus zidiți, adică folosiți*”⁴².

Concluzii

1. După cum am văzut că arată Sfântul Antonie, *în* acordul părinților filocalici, „*nici o virtute nu se naște și nu rămâne neclintită până la urmă fără dreapta socoteală. Ea este maica și păzitoarea tuturor virtuților*”.

Aceasta înseamnă că în procesul eliberării de patimi prin virtuți, orice virtute, de la simpla înfrânare ascetică și până la castitate, se naște, se dezvoltă și se desăvârșește prin dreapta socoteală.

2. Fiind *maica virtuții*, dreapta socoteală constituie începutul vieții ascetice, ca discernământ *al gândului*, *al cugetului* sau *al judecății*, spre a determina *după cuviință cultivarea virtuții ca măsură sau mijlocul (media) dintre două extreme (excesul și insuficiența)* dăunătoare vieții duhovnicești.

⁴⁰ Irénée HAUSHERR, *Paternitatea și îndrumarea duhovnicească în Răsăritul Creștin*, trad. Mihai Vladimirescu, Ed. Deisis, Sibiu, 1999, p. 98.

⁴¹ E suficient să ne gândim la faptul că în cadrul monahismului palestinian, pe timpul împăratului Justinian, la Gaza s-au remarcat sfinții *Varsanufie* și *Ioan* (de Gaza), care promovând simțul măsurii în cultivarea sfințeniei, au lăsat posterității 850 de răspunsuri la întrebările legate de viața monahală, începând cu *deosebirea gândurilor*.

⁴² Pentru avva Agathon, 5, *Patericul ce cuprinde în sine cuvinte folositoare ale sfinților bătrâni*, Alba Iulia, 2003, p.25.

3. În același timp, dreapta socoteală este „*calea împărătească*”, fiindcă determină între mai multe căi, pe cea mai sigură ce duce la sfințenia vieții.

4. *Ca maica și păzitoarea tuturor virtuților*, pe lângă caracterul uman, dreapta socoteală se înscrie și în *ordinea divină* într-o formă sinergică de împreună lucrare a firii (mințea, gândul) cu lumina harului divin, pornind de la *smerita cugetare* spre a se împlini, prin strădanie ascetică sau nevoiță, *ca iubire față de Dumnezeu și față de aproapele*, iar această iubire, la rândul ei, devine izvorul și criteriul de orientare, *ca judecată duhovnicească*, animată de „*gândul lui Hristos*” (1 Co 2, 16)...

5. *Ca păzitoarea tuturor virtuților*, dreapta socoteală are rolul de a păstra mințea și inima într-o constantă „*atenție la tine însuși*” (*prosohe*) corelată organic și funcțional cu *rugăciunea* (*proseuhe*).

6. *Ca harismă a deosebirii duhurilor*, discernământul ca dar al Duhului Sfânt și-a dovedit eficiența, mai întâi, în viața Bisericii primare, apoi a fost cultivat de către *părinții diakritici și dioratici ca arătarea gândurilor și cunoașterea vocii lui Dumnezeu*.

7. Dreapta socoteală ca *discernământ duhovnicesc* s-a afirmat în spiritualitatea creștină și prin harisma deosebirii dintre cunoașterea Duhului și a prezenței lui Dumnezeu, vizavi de ispitirile diavolului...

8. *Ca maica și păzitoarea tuturor virtuților*, dreapta socoteală se înscrie ca *element esențial în structura oricărei virtuți*, constituind, ca judecată duhovnicească, *adevărata înțelepciune* menită să realizeze sfințenia vieții în Hristos prin Duhul Sfânt, ca *pregustare a comuniunii veșnice cu Dumnezeu*.

9. Pentru a dobândi dreapta socoteală ca *judecată duhovnicească* asemenea gândului lui Hristos, se cuvine ca „*precum a umblat El, asemenea și noi să umblăm*” (1 In 2, 6), păstrând *conștiința mereu trează*, spre a ne putea întreba înaintea oricărei decizii: „*ce ar face Hristos în locul meu?!*”...

10. Stând la temelie *educației filocalice*, ca *maica și păzitoarea tuturor virtuților*, dreapta socoteală ca *atenție la gândul care determină și decide viața duhovnicească*, rămâne un permanent memento:

Fii atent la *gândurile* tale, pentru că ele vor deveni *cuvinte*.

Fii atent la *vorbele* tale, pentru că ele vor deveni *fapte*.

Fii atent la *faptele* tale, pentru că ele vor deveni *obiceiuri*.

Fii atent la *obiceiurile* tale, pentru că ele vor fi *caracterul* tău.

Fii atent la *caracterul* tău, pentru ca el va fi *destinul* tău... (Din înțelepciunea Talmudului).